

ПЕДАГОГІКА

УДК 378.355.23.356.13:005

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-2-32>**Валентина МІРОШНІЧЕНКО,***orcid.org/0000-0002-3931-0888**доктор педагогічних наук, професор,
начальник кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
(Хмельницький, Україна) mvi_2016@ukr.net***Вадим ДИЯК,***orcid.org/0000-0003-1477-5803**доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
(Хмельницький, Україна) vadimd09@gmail.com***ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ
ДО ПРОЕКТНОГО УПРАВЛІННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ
«УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ»**

У статті автори висвітлюють особливості формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до проектного управління у процесі вивчення дисципліни «Управління проектами». Розглядаються наукові підходи вчених щодо розуміння значимості управління проектами та характеристики самих проектів. На переконання авторів, проектний підхід в управлінні містить бачення щодо проекту як керованої зміни стану певної системи. Об'єкт управління, який можна позиціонувати як проект, окреслює можливість розвитку на перспективу, тобто передбачає його вигляд у майбутньому. Проект є форматом діяльності сучасного офіцера.

Автори звертають увагу, що ефективно управляти проектами можуть тільки добре навчені фахівці. Готовність майбутніх офіцерів-прикордонників до проектного управління в освітньому процесі трактується як інтегрована характеристика особистості, що ґрунтується на усвідомленні курсантами ролі проектного управління ролі як вагомого чинника набуття професійними компетентностей та досвіду на основі засвоєння матеріалу навчальної дисципліни «Управління проектами». Як одна із педагогічних умов формування готовності до проектного управління майбутніх офіцерів-прикордонників є засвоєння матеріалу навчальної дисципліни «Управління проектами».

Зміст підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до проектного управління обумовлено специфікою їх професійної діяльності. Він охоплює сукупність теоретичних знань, практичних умінь та навичок, різних форм занять та позанавчальних заходів. Автори переконані в доцільності комплексного використання різних форм навчання з урахуванням таких чинників, як базовий рівень знань та умінь курсантів, педагогічний досвід керівників занять, особливості змістовного наповнення конкретної теми тощо. Формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до проектного управління у процесі вивчення дисципліни «Управління проектами» запропоновано здійснювати на основі методики, яка являє собою сукупність різноманітних методів, а також способів і прийомів навчання курсантів і структурно складається з організаційно-цільового та змістово-підсумкового компонентів, передбачає виховний, навчальний, діагностичний напрями реалізації.

Ключові слова: формування готовності, проектне управління, майбутні офіцери-прикордонники, управління проектами, процес вивчення дисципліни.

Valentina MIROSHNICHENKO,*orcid.org/0000-0002-3931-0888**Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Psychology, Pedagogy and Social and Economic Disciplines Department
National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi
(Khmelnyskyi, Ukraine) mvi_2016@ukr.net*

Vadim DYAK,

orcid.org/0000-0003-1477-5803

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Psychology, Pedagogy and Social and Economic Disciplines Department

National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi

(Khmelnyskyi, Ukraine) vadimd09@gmail.com

DEVELOPING THE READINESS OF FUTURE OFFICERS FOR PROJECT MANAGEMENT IN THE PROCESS OF STUDYING THE DISCIPLINE "PROJECT MANAGEMENT"

In the article, the authors highlight the peculiarities of forming the readiness of future border guards for project management in the process of studying the discipline "Project Management". The scientific approaches of scientists regarding the understanding of the importance of project management and the characteristics of the projects themselves are considered. According to the authors, the project approach in management includes a vision of the project as a controlled change in the state of a certain system. The management object, which can be positioned as a project, outlines the possibility of future development, i.e. predicts its appearance in the future. The project is the activity format of a modern officer.

The authors draw attention to the fact that only well-trained specialists can effectively manage projects. The readiness of future border officers for project management in the educational process is interpreted as an integrated personality characteristic based on the cadets' awareness of the role of project management as an important factor in the acquisition of professional competencies and experience based on learning the material of the "Project Management" educational discipline. One of the pedagogic conditions for the formation of readiness for project management of future border officers is the assimilation of the material of the educational discipline "Project Management".

The content of the training of future border guards for project management is determined by the specifics of their professional activity. It covers a set of theoretical knowledge, practical abilities and skills, various forms of classes and extracurricular activities. The authors are convinced of the expediency of the comprehensive use of various forms of education, taking into account such factors as the basic level of knowledge and skills of the cadets, the pedagogical experience of the class leaders, the specifics of the content of a specific topic, etc. It is proposed to form the readiness of future border guards for project management in the process of studying the discipline "Project Management" on the basis of the methodology, which is a collection of various methods, as well as methods and methods of training cadets and structurally consists of organizational-target and content-summary components, provides educational, educational, diagnostic directions of implementation.

Key words: *readiness formation, project management, future border guard officers, project management, the process of studying the discipline.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими, чи практичними, завданнями. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти зорієнтовані на підготовку «фахівців для майбутнього», зміну ідеології освіти від «передавання готових знань» до формування універсальних знань і способів діяльності, фундаменталізацію та забезпечення цілісності професійної освіти, створення системи неперервної освіти і відкритого освітнього простору, що «забезпечують освіту через все життя» (Білецька, 2014: 267).

Результати аналізу стану сформованості готовності майбутніх офіцерів до проектного управління в освітньому процесі засвідчують недостатнє, що суспільство пред'являє до сучасних фахівців більше вимог ніж вони можуть задовільнити. Тому актуальним є питання щодо з'ясування особливостей цього явища у процесі вивчення нормативної дисципліни «Управління проектами» задля окреслення шляхів його удосконалення, визначення педагогічних умов його ефективного перебігу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Вчені розглядають проектне управління як один із пріоритетних напрямів (видів) підготовки майбутніх фахівців. Осмислення окремих аспектів готовності майбутніх фахівців до використання освітніх проектів здійснюється у роботах В. Бабаєва, О. Крайніка, Л. Ноздріної, В. Морозова. Дослідники Л. Довгань, Г. Мохонько, І. Малик систематизують знання щодо предметної сфери управління проектами, наводять принципи, методи та інструменти проектування, вивчають, як планувати, контролювати, організувати та координувати діяльність в планування, контролю, організації, мотивації й координації в рамках проекту.

Особливості stem-проектів розглядають у своїх працях дослідники-педагоги О. Курносенко, А. Кух, О. Кух. Вони переконані, в необхідності

використання саме цих технологій у підготовці майбутніх фахівців. О. Яковенко систематизує матеріал у галузі управління проектами та ризиками, аналізує принципи методи й інструменти управління проектами та ризиками. Також автором надається характеристика менеджменту та ризиків проектної діяльності, обґрунтовується організаційна структура управління та оцінка ефективності проекту (Яковенко, 2019:58) звертає увагу на планування і контроль реалізації проекту, управління окремими областями реалізації проекту.

Значний інтерес для нашого дослідження становить позиція В. Бабаєва, який розглядає системний підхід як елемент проектного управління. Система, на його думку, є «комплексом компонентів, які залучені до взаємодії вибірково, а характер їх взаємовідношення орієнтований на певний корисний результат». Водночас, до характеристики проекту вчений підходить як до неповторного набору злагоджених робіт, які мають чітко сформульований зміст, термін початку та завершення впровадження, кошторис. Такі елементи проекту сприяють тому, щоб заплановану мету було досягнуто, а учасники проекту залишилися задоволені. Порівнюючи зміст системи та проекту дослідник доходить висновку про очевидність взаємозв'язку між цими категоріями (Бабаєв, 2006: 214). Таку наукову позицію поділяє О. Крайнік (Крайнік, 2015: 38).

Але у зазначених та інших наукових працях не знайшла достатнього відображення проблема формування готовності майбутніх офіцерів до проектного управління загалом, так і в процесі вивчення дисципліни «Управління проектами» зокрема. Урахування зазначених наукових підходів спонукало нас до вибору тематики дослідження.

Метою статті є визначення особливостей формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до проектного управління у процесі вивчення дисципліни «Управління проектами».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Важко не погодитися з тим, що ефективно управляти проектами можуть тільки добре навчені фахівці. Але в нашій країні кількість професійних менеджерів проектів рекордно мала як для країни, що претендує посісти гідне місце в співдружності європейських держав, тому актуальність питання задоволення дефіциту фахівців цієї сфери в Україні більш ніж очевидна. Мистецтвом управління проектами володіють конкретні особистості, в яких поєднуються певні людські якості, досвід, знання. Далеко не кожна структура, що реалізує проекти, має або навіть може дозволити собі мати в своєму штаті подібних фахівців.

Така послуга, як використання послуг найманих фахових проект-менеджерів, дуже поширена в світі. В Україні це поки ще рідкість, але, зрозуміло, тимчасова. У своїй основі проектний підхід в управлінні містить бачення щодо проекту як керованої зміни стану певної системи. Такою системою може вважатися держава чи місто, регіон чи підприємство.

Першими виявили інтерес до проектного управління представники французької наукової школи в межах теорії угод. Провідною ідеєю їх теорії є те, що проект є свідомим вибором людей задля взаємодії локального значення. Під час взаємодії завжди є можливість організувати її за одним із низки варіантів. Кожній людині притаманна здатність до діяльності «за правилами гри» в залежності від ситуативних змін.

Проект може поєднувати на певний час людей з різними поглядами, переконаннями, звичками, світоглядом тощо. Як зазначають дослідники, термін «проект» (лат. *projectus*) у буквальному перекладі означає «кинутий вперед» (Довгань, 2017: 48). Об'єкт управління, який можна позиціонувати як проект, окреслює можливість розвитку на перспективу, тобто передбачає його вигляд у майбутньому. Отже, проект є форматом діяльності сучасного офіцера.

Ми прийняли до уваги трактування науковцями готовності як вибіркової та прогнозованої активності особистості на етапі, коли відбувається її підготовка до майбутньої професійної діяльності. Така активність виникає як результат визначення професійної мети на основі усвідомлених потреб і мотивів. Виникнення такої активності є можливим лише на основі чітко усвідомлених мети та мотивів професійної діяльності.

Було враховано виділення вченими таких двох підходів до визначення змісту поняття «готовність»: функціональний та особистісний. Функціональний напрям розглядає готовність у зв'язку з психічними функціями, формування яких вважається необхідною умовою забезпечення результативності професійної діяльності. Функціональний підхід визначає готовність як особливий стан, що займає проміжне становище між психічними процесами та властивостями особистості. Відповідно до особистісного підходу психологічна готовність розглядається як зв'язок з особистісними передумовами до успішної діяльності (Малинівська, 2018: 37).

Нами було взято до уваги науковий підхід, згідно якого ефективність педагогічного процесу закономірно залежить від умов, в яких він відбувається. Готовність майбутніх офіцерів-прикордонників

до проектного управління в освітньому процесі розуміємо як інтегровану характеристику особистості, що ґрунтується на усвідомленні курсантами ролі проектного управління ролі як вагомого чинника набуття професійними компетентностей та досвіду на основі засвоєння матеріалу навчальної дисципліни «Управління проектами». Зміст підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до проектного управління обумовлено специфікою їх професійної діяльності. Він охоплює сукупність теоретичних знань, практичних умінь та навичок, різних форм занять та позанавчальних заходів.

Однією із умов формування готовності до проектного управління майбутніх офіцерів-прикордонників є засвоєння матеріалу навчальної дисципліни «Управління проектами». Метою цієї навчальної дисципліни є – формування у майбутніх фахівців належних практичних умінь і навичок застосування універсального інструментарію розробки та реалізації управлінських рішень у будь-яких проектах (заходах) для досягнення ефективного функціонування й розвитку організації.

До завдань навчальної дисципліни «Управління проектами» відносять такі: засвоєння основних теоретичних, методичних та організаційних основ проектного менеджменту; оволодіння методами управління проектами на всіх фазах життєвого циклу проекту (заходу); ознайомлення з особливостями, принципами та задачами проектного менеджменту у сфері інформатизації; ознайомлення з можливостями найбільш поширених в Україні програмних засобів управління проектами; набуття практичних навичок створення інформаційної системи управління проектами у середовищі MS Project; отримання практичних навичок організації, планування, контролю та регулювання процесів управління IT-проектами; застосування набутих знань з управління проектами при здійсненні проектів інформатизації соціально-економічних об'єктів, реінжинірингу бізнес-процесів, консалтингових проектів, пов'язаних із впровадженням інформаційних технологій тощо.

Зміст навчальної дисципліни охоплює такі теми:

Тема 1. Концептуальні основи управління проектами (10 год.). Лекція – 2 год. Індивідуальна робота – 4 год. Самостійна робота – 4 год.

Програма для засвоєння: поняття «проект» і «процес». Сутність і передумови розвитку управління проектами. Взаємозв'язок управління проектами й управління інвестиціями. Взаємозв'язок управління проектами з функціональним менеджментом. Перспективи розвитку управління проектами. Проблеми управління проектами в Україні. Мета, завдання та послуги асоціації УКРНЕТ.

Перехід до проектного управління, завдання й етапи вирішення.

Тема 2. Організація системи управління проектами (8 год). Групове заняття – 2 год. Індивідуальна робота – 2 год. Самостійна робота – 2 год. Семінарське заняття – 2 год.

Програма для засвоєння: класифікація базових понять управління проектами. Мета і стратегія проекту. Результат проекту. Оточення проектів. Проектний цикл. Структуризація проекту. Функції і підсистеми управління проектами. Загальні принципи побудови організаційних структур управління проектами. Організаційні структури проекту і його зовнішнє оточення. Сучасні методи та засоби організаційного моделювання проектів.

Тема 3. Техніко-економічне обґрунтування проекту (8 год). Групове заняття – 2 год. Індивідуальна робота – 2 год. Самостійна робота – 2 год. Семінарське заняття – 2 год.

Програма для засвоєння: розроблення концепції проекту. Характеристика техніко-економічного обґрунтування проекту. Орієнтовний зміст і методика розробки ТЕО проекту. Основи управління ресурсами проекту. Основні принципи планування ресурсів проекту. Управління закупками ресурсів. Управління запасами. Сучасні методи управління матеріально-технічним забезпеченням

Тема 4. Формування і розвиток команди проекту (8 год). Групове заняття – 2 год. Індивідуальна робота – 2 год. Самостійна робота – 2 год. Семінарське заняття – 2 год.

Програма для засвоєння: формування і розвиток команди. Організація ефективної діяльності команди. Управління персоналом команди. Соціально-психологічні аспекти управління персоналом. Управління комунікаціями проекту. Інформаційні технології управління проектами. Інтегровані інформаційні системи підтримки прийнятих рішень.

Тема 5. Основи планування і контролю проектів (10 год). Лекція – 2 год. Групове заняття – 2 год. Індивідуальна робота – 2 год. Самостійна робота – 2 год. Семінарське заняття – 2 год.

Програма для засвоєння: конкурентні способи укладання договорів, що опосередковують реалізацію проектів. Неконкурентні способи укладання договорів, що опосередковують реалізацію проектів. Способи забезпечення виконання зобов'язань пов'язаних з реалізацією проектів. Сутність робіт, взаємозалежність їх обсягів, тривалості і вартості. Методичні підходи до оцінки стану і ходу виконання робіт. Раціоналізація часу виконання робіт за проектом. Управління продуктивністю праці за проектом та форми її контролю.

Тема 6. Планування змісту проекту. Структуризація проекту (10 год). Групове заняття – 2 год. Практичне заняття – 2 год. Індивідуальна робота – 2 год. Самостійна робота – 2 год. Семінарське заняття – 2 год.

Програма для засвоєння: джерела та організаційні форми фінансування проектів. Організація проектного фінансування. Проектна документація. Планування проекту як складова управління проектами. Управління вартістю проекту. Контроль проекту. Завершення проекту.

Тема 7. Планування проекту у часі. Календарне планування проекту (10 год). Лекція – 2 год. Групове заняття – 2 год. Індивідуальна робота – 2 год. Самостійна робота – 2 год. Семінарське заняття – 2 год.

Програма для засвоєння: сутність, завдання та основне призначення бізнес-плану. Концепція, мета й функції бізнес-плану. Загальна схема розробки бізнес-плану та інформаційне забезпечення. Структура, зміст і методика розробки розділів бізнес-плану. Оформлення, стиль і презентація бізнес-плану. Комп'ютеризація процесу бізнес-планування

Тема 8. Маркетинг проекту (8 год). Групове заняття – 2 год. Індивідуальна робота – 2 год. Самостійна робота – 2 год. Семінарське заняття – 2 год.

Програма для засвоєння: маркетингові дослідження. Розробка стратегії і формування концепції маркетингу. Програма і бюджет маркетингу проекту. Реалізація заходів з маркетингу проекту

Тема 9. Експертиза проекту (8 год). Групове заняття – 2 год. Індивідуальна робота – 2 год. Самостійна робота – 2 год. Семінарське заняття – 2 год.

Програма для засвоєння: поняття і види експертизи проекту. Порядок проведення експертизи інвестиційних проектів. Екологічна експертиза проектів. Оцінка ефективності інвестиційних проектів. Сучасні концепції управління якістю. Стандартизовані системи менеджменту якості. Забезпеченість функціонування та вдосконалення системи менеджменту якості. Сертифікація продукції проекту. Поняття ризику та невизначеності. Сутність проектного ризику. Причини виникнення та класифікація проектних ризиків. Управління проектними ризиками

Тема 10. Сучасні підходи до керування програмними проектами (6 год). Лекція – 2 год. Індивідуальна робота – 2 год. Семінарське заняття – 2 год.

Програма для засвоєння: сутність і завдання проектного офісу. Проектування офісу проекту. Основні напрями роботи проектного офісу. Організація віртуального офісу проекту. Ретроспектива розвитку автоматичних систем управління проектами. Структурні елементи і можливості

автоматизованих систем управління проектами. Програмне забезпечення управління проектами

Як було з'ясовано, готовність майбутніх офіцерів до проектного управління відіграє значну роль. Тому під час дослідження ми орієнтувалися на формування цієї готовності. Детально вивчалися потенційні можливості кожної з тем навчальної дисципліни щодо формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до проектного управління.

Для досягнення запланованих результатів навчання планується навчальна діяльність за такими видами занять: лекції – 8 год., практичні заняття – 2 год., семінарські заняття – 16, групові заняття – 16 год., індивідуальна робота – 22 год., самостійна робота – 22 год.; диференційований залік – 4 год; разом – 90 год. Формами (методами) навчання були такі: лекції (з використанням методів проблемного навчання і візуалізації); лекції-есе; практичні заняття; семінарські заняття (з використанням методу мозкового штурму, круглого столу та фіксованих виступів); самостійна робота (розробка рефератів та розширених конспектів відповідно до питань визначених у темах. Індивідуальні завдання). Форми оцінювання результатів навчання: усне опитування, підсумковий контрольний захід. Вид семестрового контролю: диференційований залік.

Розглядаючи сам процес управління проектами як інноваційний, такий, що відтворює сучасні тенденції менеджменту, для досягнення ефективності формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до проектного управління у процесі вивчення дисципліни «Управління проектами» вважаємо доцільним комплексне використання різних форм навчання з урахуванням таких чинників, як базовий рівень знань та умінь курсантів, педагогічний досвід керівників занять, особливості змістовного наповнення конкретної теми тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, за результатами дослідження доходимо висновку, що формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до проектного управління у процесі вивчення дисципліни «Управління проектами» необхідно здійснювати на основі методики, яка являє собою сукупність різноманітних методів, а також способів і прийомів навчання курсантів і структурно складається з організаційно-цільового (включає мету, зміст, підходи, принципи, педагогічні умови формування готовності до проектного управління у процесі вивчення дисципліни «Управління проектами») та змістово-підсумкового (включає

комплекс методів, форм, прийомів, засобів за допомогою яких досягається результат досліджуваного процесу, сам результат, діагностичний апарат для його оцінки та опису) компонентів, передбачає такі напрями її реалізації, як виховний (тренінги професійної мотивації, тренінг професійного вдосконалення, створення ситуації успіху, переконання, приклад, заохочення, змагання), навчальний (інструктаж, пояснення, розповідь, демонстрація, вправа, практична

робота, гра, самостійна робота), діагностичний (тестування, анкетування, практичне заняття, самоконтроль, компетентні оцінки, незалежні характеристики, диференційований залік). Тому перспективу подальших наукових пошуків становить детальне вивчення методів та прийомів навчання у процесі вивчення навчальної дисципліни «Управління проектами», аналіз підходів та принципів формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до проектного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білецька Г.А. Природничо-наукова підготовка майбутніх екологів у вищих навчальних закладах : монографія. Хмельницький : ХНУ, 2014. 378 с.
2. Яковенко О.І. Управління проектами та ризиками : Навчальний посібник. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. 196 с.
3. Бабаєв В.М. Управління проектами: Навчальний посібник для студентів спеціальності «Управління проектами». Харків: ХНАМГ, 2006. 244 с.
4. Крайнік О.М.. Планування проектних дій: навчально-методичний посібник. Запоріжжя, ЗДІА, 2015. 80 с.
5. Довгань Л.С. Управління проектами»: навчальний посібник. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. 420 с.
6. Малинівська Л.І., Васильєва Р.Ю., Семенець Л.М. Психолого-педагогічні аспекти формування готовності до професійної діяльності фахівців з охорони праці та цивільного захисту. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»* № 4. 2018. С. 36–38.

REFERENCES

1. Biletska H.A. (2014) Pryrodnycho-naukova pidhotovka maibutnikh ekolohiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh [Natural and scientific training of future ecologists in higher educational institutions]: monohrafiia. Khmelnytskyi : KhNU, 2014. 378 s. [in Ukrainian].
2. Yakovenko O.I. (2019) Upravlinnia proektamy ta ryzykamy [Project and risk management]: Navchalnyi posibnyk. Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M.M., 2019. 196 s. [in Ukrainian].
3. Babaiev V.M. (2006) Upravlinnia proektamy [Project management]: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv spetsialnosti «Upravlinnia proektamy». Kharkiv: KhNAMH, 2006. 244 s. [in Ukrainian].
4. Krainik O.M. (2015) Planuvannia proektnykh dii [Planning project actions]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Zaporizhzhia, ZDIA, 2015. 80 s. [in Ukrainian].
5. Dovgany L. Upravlinnia proektamy [Project management]: navchalnyi posibnyk (2017). Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho, 2017. 420 s. [in Ukrainian].
6. Malynivska L.I., Vasylieva R.Iu., Semenets L.M. (2018) Psykholoho-pedahohichni aspekty formuvannia hotovnosti do profesiinoi diialnosti fakhivtsiv z okhorony pratsi ta tsyvilnoho zakhystu [Psychological and pedagogical aspects of formation of readiness for professional activities of labor protection and civil protection specialists]. *Naukovyi zhurnal «Innovatsiina pedahohika»* № 4. 2018. S. 36–38 [in Ukrainian].